

Understanding the Influence of Water Crisis on their Rural Poverty: A case study of Makhoonik Village, South Khorasan Province

Horieh Moradi ¹✉, Morteza Esameilnejd ², Hassan Afrakhteh ³

1. (Corresponding Author) Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University, Khorramabad, Iran

Email: moradi.ho@lu.ac.ir

2. Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran

Email: esmailnejad.m@birjand.ac.ir

3. Department of Human Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran

Email: afrakhteh@khu.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:

Research Paper

Article History:

Received:

18 April 2026

Received in revised form:

9 June 2026

Accepted:

6 July 2026

Available online:

13 August 2026

Keywords:

Grounded Theory,
Rural Poverty,
Water Crisis,
Environmental
Foundations, Makhoonik
Village.

ABSTRACT

Affected by the geographical location and being in the hot and dry climate of the eastern region of Iran, one of the most important challenges for these regions' rural development is the water shortage problem. Water is considered the most vital environmental and livelihood factor and one of the main economic development tools in rural areas. This article investigated the effects of the water crisis on the poverty of Makhoonik village (one of the seven wonderful villages of the world) by using the qualitative paradigm and grounded theory. The statistical population consisted of two groups of rural key informants, 22 people were selected using the snowball method and using semi-structured interviews and reaching the theoretical saturation of the data. The three-step open, central, and selective coding method was used to analyze the narratives. The findings showed that the lack of water in a village is an important factor that can lead to social restrictions, awareness, and deviation of opinions and traditions and stop the positive economic flows of people experiencing poverty. Also, the categories of water crisis trace poverty of environmental foundations, poverty of rural culture, poverty of social relations, poverty of economic system and rural productivity, institutional and managerial poverty, poverty of food security, poverty of village communication system, and traces of water crisis in poverty. The rural context has been important, and the most important category is "the spatial system governing the region (the traces of the water crisis in the landscape of cultural and environmental poverty of the village)".

Citation: Moradi, H., Esameilnejd, M., & Afrakhteh, H. (2026). Understanding the Influence of Water Crisis on their Rural Poverty: A case study of Makhoonik Village, South Khorasan Province. *Journal of Rural Research*, 17 (2), 109-127.

<http://doi.org/10.22059/jrur.2024.376932.1948>

© The Author (s)

Publisher: University of Tehran Press

Extended Abstract

Introduction

In recent years, some areas of Iran have faced a serious water crisis, and the government, as a manager of water resources, has faced challenges. The water crisis also disrupts environmental, social, and economic functions, causes a gradual lack of food security and a decrease in people's satisfaction level; water restrictions and increased demand lead to water shortages and increased tension at regional and international levels, and within the country, between provinces for the system. Water transfer creates conflicts. In the meantime, water restrictions are clearly evident in the villages of eastern Iran. Since the main tool of development in desert areas is water, South Khorasan province, as the second desert province and the easternmost province of Iran, has a special place in the production of horticultural and agricultural products of the country and has a high potential in the mining sector, to the title of the study area was selected. Among this province, Makhoonik village is one of the seven wonderful villages of the world in Sarbisheh city, which has been most damaged by the water crisis in the rural development sector, so the effects of the water crisis are clearly evident in the various dimensions of rural poverty. Therefore, this research aims to answer this basic question:

-What is the semantic understanding of the effects of the water crisis on rural poverty in Makhoonik? In other words, according to the native community and experts, what are the causal, contextual, and intervening categories and concepts that affect the effects of the water crisis in Makhoonik rural poverty?

Methodology

With the aim of using the qualitative paradigm, the present article studied the semantic understanding of the effects of the water crisis on the poverty of Makhoonik village (one of the seven wonderful villages in the world). In terms of developmental-applicative goal, paradigm in the qualitative research group, and method, it has benefited from the basic theory (contextual theory), which is based on the inductive

approach. The statistical population included two categories of rural key informants (village residents and some experts and planners of rural development in Iran); 22 people were selected using the snowball method and using in-depth and semi-structured interviews. Structured and finally reaching theoretical saturation, the data was collected. To analyze the narratives, a three-stage open, central, and selective coding method was used, and then the basic theory was drawn based on the paradigmatic model of the semantic understanding of the effects of water in the poverty of Makhoonik village.

Results and discussion

The findings showed that in the rural poverty of the study area, the categories of traces of water crisis in the poverty of environmental foundations, poverty of rural culture, poverty of social relations, poverty of the economic system and rural productivity, institutional and management poverty, security poverty, respectively. Food, the poverty of the village communication system, and the trace of the water crisis in the poverty of the rural context have been necessary, and the most important category (the core category) was "the spatial system governing the region (the trace of the water crisis in the perspective of cultural and environmental poverty of the village)." The findings of the background study on the semantic understanding of the effects of the water crisis in rural poverty clearly show that the expansion of water shortage in a geographical context (village) is an important factor that can lead to material and social limitations; the limitation of awareness and the deviation of beliefs and traditions and finally the bad economic situation of people experiencing poverty. This process showed under what conditions/substrates, interactions/strategies the impact of the water crisis in rural poverty worked, and also the role of spatial elements of the water crisis in rural poverty was depicted from the point of view of experts and key informants of the research of that region. The consequences that the water crisis caused in these areas are

numerous; they mainly included the following:

The traces of the water crisis in the poverty of environmental foundations, the traces of the water crisis in the poverty of rural culture, the traces of the water crisis in the poverty of social relations, traces of the water crisis in the poverty of the economic system and rural productivity, traces of the water crisis in institutional and managerial poverty, traces of the water crisis in the poverty of food security, traces of the water crisis in the poverty of the village communication system, traces of the water crisis in the poverty of the rural context.

Conclusion

In order to get out of the poverty trap created in Makhoonik village, it is suggested that the development programs presented to this village, along with a sense of respect for the people's culture, people's participation through education, and the creation of civil institutions consisting of villagers interested in technology and Today's innovations, be given attention and scientific action from the government and private sector.

- Proper access to infrastructural capital such as telecommunication antennas, the internet, and accommodation opportunities for tourists entering this village, in other words, the possibility of communication and interaction between the residents of this village with the world outside the village environment in it, is necessary for positive cultural changes.

- It is suggested that special attention be paid to the continuous presence of rural reformers from a non-touristic point of view. For this purpose and in the direction of implementing "practical rural development," it is suggested that the development and expansion of civil associations of the local community should be given special attention to slowly lead to the participation of the majority of the villagers through influence in the culture and brought about positive changes in the villagers in accordance with the current century.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

This article is taken from the intra-university research project of Lorestan University.

ادراک اثرات بحران آب بر فقر روستایی مطالعه موردی: روستای ماخونیک، استان خراسان جنوبی

حوریه مرادی^۱ ✉، مرتضی اسماعیل‌نژاد^۲ , حسن افراخته^۳

۱- نویسنده مسئول، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، نام شهر خرم‌آباد، ایران. رایانامه: moradi.ho@lu.ac.ir

۲- گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه: esmailnejad.m@birjand.ac.ir

۳- گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: afrahkhteh@khu.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

متأثر از موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن در اقلیم گرم و خشک ناحیه شرقی ایران، یکی از مهم‌ترین چالش‌های توسعه روستایی این مناطق مسئله کمبود آب است. آب به‌عنوان حیاتی‌ترین عامل محیطی و معیشتی و یکی از اصلی‌ترین ابزارهای توسعه اقتصادی در نواحی روستایی محسوب می‌گردد، که کمبود آن مسیر توسعه‌یافتگی این نواحی را سخت‌تر و پیچیده‌تر می‌سازد. بدین‌سان، این مقاله با بهره‌گیری از پارادایم کیفی و تئوری زمینه‌ای به بررسی اثرات بحران آب در فقر روستای ماخونیک (یکی از هفت روستای شگفت‌انگیز جهان) پرداخت. جامعه آماری شامل دودسته مطلعان کلیدی روستایی بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند، ۲۲ نفر با روش گلوله برفی انتخاب و با استفاده از مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختارمند و رسیدن به اشباع نظری داده‌ها جمع‌آوری گردید. برای تحلیل روایت‌ها از روش کدگذاری سه مرحله‌ای باز، محوری و انتخابی استفاده گردید. یافته‌ها نشان داد، بسط و گسترش کمبود آب در یک بستر جغرافیایی (روستا) بسان یک عامل مهم می‌تواند منجر به محدودیت‌های مادی و اجتماعی، محدود شدن آگاهی و انحراف عقاید و سنت‌ها و نهایتاً بدی اوضاع و توقف جریان‌های مثبت اقتصادی فقرا گردد. همچنین نتایج نشان داد به ترتیب مقوله‌های ردپای بحران آب در فقر بنیان‌های محیطی، فقر فرهنگ روستایی، فقر روابط اجتماعی، فقر نظام اقتصادی و بهره‌وری روستایی، فقر نهادی و مدیریتی، فقر امنیت غذایی، فقر نظام ارتباطی روستا و ردپای بحران آب در فقر بافت روستایی با اهمیت بوده‌اند و مقوله هسته "نظام فضایی حاکم بر منطقه (ردپای بحران آب در چشم‌انداز فقر فرهنگی و محیطی روستا)" شناخته شد.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۵/۰۱/۲۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۵/۰۳/۱۵

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۴/۱۹

تاریخ چاپ:

۱۴۰۵/۰۵/۲۱

واژگان کلیدی:

تئوری بنیانی،
فقر روستایی،
بحران آب،
بنیان‌های محیطی،
روستای ماخونیک.

استناد: مرادی، حوریه؛ اسماعیل‌نژاد، مرتضی و افراخته، حسن. (۱۴۰۵). ادراک اثرات بحران آب بر فقر روستایی مطالعه موردی: روستای ماخونیک، استان خراسان جنوبی. *مجله پژوهش‌های روستایی*، ۱۷ (۲)، ۱۰۹-۱۲۷.

<http://doi.org/10.22059/jrur.2024.376932.1948>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

© نویسندگان

مقدمه

فقر همچنان یکی از چالش‌های اساسی بشر به‌ویژه در سطح کشورهای درحال توسعه است (Liu and Xu, 2016). اهمیت چالش فقر به حدی است که کاهش آن به‌عنوان اولین هدف از اهداف هفده‌گانه توسعه پایدار ۲۰۱۵ در نظر گرفته شده است، در حال حاضر حدود ۱/۴ میلیارد نفر در جهان در فقر شدید به سر می‌برند که اکثر آن‌ها در مناطق روستایی زندگی می‌کنند (Klarner & Knabe, 2019; Laborde Debucquet & Martin, 2018). همچنین، آمارها نشان می‌دهد که سه‌چهارم فقرا در کشورهای درحال توسعه در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و همچنان خواهند کرد (Rodrige-Pose & Hardy, 2015)؛ بنابراین، می‌توان گفت که فقر حداقل در کشورهای درحال توسعه نه تنها یک پدیده روستایی است، که روستایی نیز خواهد ماند. درک مفهوم فقر در نواحی روستایی گرم و خشک به مسئله بحران آب برمی‌گردد؛ به سخنی دیگر، یکی از شاخص‌های توسعه پایدار نواحی مختلف مسئله آب است، که به‌نوبه خود بر پایداری خرده نظام‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در سکونتگاه‌های انسانی، علی‌الخصوص روستایی تأکید دارد (Pradhan et al, 2022). آب به‌عنوان یک منبع انسانی اساسی، برای زندگی انسان و توسعه اقتصادی ضروری است (Forouzani & Karami, 2011) طبق گزارش سازمان بهداشت جهانی، تقریباً ۱/۲ میلیارد نفر به آب آشامیدنی سالم دسترسی ندارند و یک‌سوم جمعیت جهان با کمبود آب مواجه هستند (WHO, 2008). علاوه بر این، منابع آب، منابع طبیعی حیاتی هستند که شریان حیات تولیدات کشاورزی و زندگی روستایی را تشکیل می‌دهند. در قرن بیست و یکم، کمبود آب احتمالاً بیش از مقدار لازم برای زمین‌های کشاورزی است که یکی از عوامل مهم محدودکننده توسعه کشاورزی است و در نتیجه رشد اقتصادی را به خطر می‌اندازد. به عبارتی، کمبود آب و تضاد آب در سراسر جهان، آب را به عامل کلیدی در تولید و ارتقای معیشت تبدیل می‌کند و کمبود آب ناشی از فقر هم در حال افزایش است و هم توجه جهانی را به خود جلب می‌کند (Allan, 1998; Liu et al, 2018).

بر اساس گزارش جدید انستیتوی منابع جهان، نزدیک به یک‌چهارم از جمعیت کره زمین تحت تأثیر کمبود شدید آب قرار دارند. گرمای شدید و خشک‌سالی‌های طولانی شرایطی هستند که به اعتقاد محققان با تغییرات آب و هوایی زمین بر شدت آن‌ها افزوده می‌شود و در سال ۲۰۱۹ میلادی بخش وسیعی از سطح زمین را تحت تأثیر قرار داده‌اند. در نتیجه منابع آب موجود در بسیاری از مناطق زمین به میزان نگران‌کننده‌ای کاهش یافته است. بر اساس این بررسی‌ها مراکز جمعیتی موجود ۱۷ کشور در معرض کمبود شدید آب قرار دارند که ۱۲ کشور از آن‌ها در خاورمیانه و آفریقای شمالی قرار دارند (Pradhan et al, 2022). به‌طوری‌که، بنا بر پیش‌بینی‌های منتشرشده توسط موسسه منابع آب، نیمی از کشورهای منطقه خاورمیانه تا سال ۲۰۴۰ میلادی، تنش‌های آبی بسیار شدیدی را تجربه خواهند کرد. در این شرایط در کشورهای مختلف مطالعات متعددی در مورد سیاست‌ها و سرمایه‌گذاری‌های دولت در کاهش مشکلات زیست‌محیطی ازجمله بحران آب، انجام شده است. اما تنوع ویژگی‌های طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و فضایی - کالبدی مناطق مختلف باعث شده که هر یک از نواحی روستایی ویژگی‌ها، امکانات، استعدادها و نیز تنگناها و محدودیت‌های معینی از توسعه و سازمان‌یافتگی، اولویت‌ها و نیازهای خاصی داشته باشند (Iwaro et al, 2014).

به اعتقاد چمبرز^۱ (۲۰۰۹) عدم توجه به فقر روستایی منجر به محدودیت‌های اجتماعی و انحراف عقاید و سنت‌ها و نهایتاً بدی اوضاع و توقف جریان‌های مثبت اقتصادی فقرا و از بین رفتن آن‌ها، یعنی میلیون‌ها مردم فراموش‌شده مناطق روستایی که فقیر، ضعیف، منزوی، آسیب‌پذیر و بی‌قدرت هستند، می‌گردد (Piran, 2005). بدین ترتیب، گفتمان جدید

آب، مدیریت پایدار آب را منعکس می‌کند (Sullivan, et al, 2003). آمارتیا سن در اثر مشهورش "فقر و گرسنگان" رهیافتی تحلیلی به‌سوی محرومیت نسبی به‌عنوان هسته اصلی تعریف مفهوم فقر در پیش می‌گیرد، ولی درعین‌حال نشان می‌دهد که ایده نیاز اساسی یا محرومیت مطلق تنها راهی است که بر اساس آن می‌توان جایگاهی محوری برای سوءتغذیه در مفهوم فقر قائل شد و معتقد است که فقر عامل محرومیت است. اگر نیازهای اساسی فرهنگی نیز موردنظر باشد تعریف فقر مطلق بسیار دشوارتر خواهد بود. چنین نیازهایی از زمانی به زمان دیگر و از مکانی به مکان دیگر متفاوتند. وجه بارز این تفاوت را مثلاً می‌توان در مورد "امنیت" که یکی از نیازهای اساسی فرهنگی در تعریف درنوووسکی و اسکات است بیان کرد: امنیت (خواه سیاسی، اقتصادی یا اجتماعی) برای اعضای هر گروه اجتماعی در هر جامعه و در زمان خاصی می‌تواند معنی و مفهوم جداگانه و کاملاً متفاوتی داشته باشد. از لحاظ جامعه‌شناختی دلالت‌های امنیت گاه چنان متفاوت است که هر گونه مقایسه و تعمیمی را ناممکن می‌کند (Sen, 1973). طیبی و همکاران (۲۰۲۱) در مطالعه خود با عنوان کاوش مردم‌نگارانه انتقادی چالش‌های بحران آب در روستاهای شهرستان ممسنی نشان می‌دهد که سازه‌های تعیین‌کننده‌ای مانند حکمرانی ناکارآمد منابع آب به‌عنوان تشدیدکننده بحران آب، آسیب‌پذیری و محرومیت روستایی در بستر اجتماعی روستا به‌عنوان پیامد بحران آب موجب تشدید بحران آب و در نهایت، بروز فاجعه انسانی آب در روستاهای مدنظر شده است. عباس زاده و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله خود با عنوان بررسی درک و تصور کشاورزان از بحران دریاچه ارومیه با رویکرد نظریه زمینه‌ای نشان دادند که وجود گرایش ذهنی کشاورزان و به‌کارگیری راهبردهای محلی برای مداخله و حل بحران، ساختار و بوروکراسی حاکم، توانایی سامان‌دادن به پیچیدگی‌های مدیریت منابع آب را در شرایط جدید ندارد. تورس^۱ و همکاران (۲۰۲۰) در مطالعه خود با نام درس‌هایی از بحران آب در متروپولیتن سائوپائولو به این نتیجه رسیدند که نبود برنامه‌ریزی منابع طبیعی یکپارچه و واکنش بازیگران اجتماعی متأثر از بحران از پیامدهای این وضعیت است. حاتمی و نوربخش (۲۰۱۹) بازسازی معنایی بحران آب در شرق اصفهان بر اساس نظریه زمینه‌ای دریافتند که بحران آب موجود، رابطه مستقیمی با حکمرانی نادرست آب دارد و ساخت اجتماعی به این علت، دولت را مقصر اصلی بحران آب و این وجه از زیست مادی آنان می‌داند که دولت، خود را به کارگزار انحصاری در حکمرانی آب تبدیل کرده است. طالبی صومعه سرا (۲۰۱۹) در مقاله خود با عنوان جامعه‌شناسی یک بحران: آسیب‌شناسی اجتماعی بحران آب در حوضه آبریز زاینده‌رود دریافتند که حکمرانی آب در حوضه زاینده‌رود از شکاف‌های مختلفی ازجمله شکاف اجرایی، شکاف هدف‌گذاری، شکاف سیاسی، شکاف اطلاعاتی، شکاف ظرفیتی، شکاف سرمایه‌گذاری و شکاف مسئولیت‌پذیری متأثر است. فقیهی و توانبخش (۲۰۱۷) در مقاله خود با عنوان بر ساخت معنایی پیامدهای اجتماعی و فرهنگی کم‌آبی و خشکسالی زاینده‌رود دریافتند که کم‌آبی و خشکسالی زاینده‌رود، بر سرمایه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهروندان، به‌ویژه ساکنان منطقه شرق اصفهان تأثیر گذاشته است. پاپلی یزدی و همکاران (۲۰۱۷) در مقاله خود با عنوان بررسی پیامدهای اجتماعی بحران کمبود منابع آب در مناطق کویری دریافتند که تغییرات جمعیتی، بیکاری و فقر، کاهش کیفیت زندگی و اختلافات، نزاع و درگیری‌ها به‌عنوان پیامدهای اجتماعی عینی و تغییر نگرش‌ها و عقاید مذهبی مردم، از بین رفتن اعتماد، کاهش سرمایه اجتماعی و مشارکت مردمی و کاهش امید به زندگی به‌عنوان پیامدهای اجتماعی ذهنی بحران کمبود منابع آب در مناطق کویری است. بیخسل^۲ (۲۰۱۶) در مطالعه خود با عنوان آب و زیرساختار قانون سیاسی: یک سنتز نشان دادند که استبداد شرقی به‌عنوان نابهنجاری‌ای تاریخی، امروزه به‌ندرت به‌عنوان

1Torres

2Bichsel

چارچوب مفهومی برای تجزیه و تحلیل‌های تجربی عمل می‌کند. عثمان و سنجاک^۱ (۲۰۰۸) در تحقیق خود "معیشت و خشکسالی در سودان" دریافتند که در سودان کم‌آبی موجب ناامنی معیشت، افزایش تلفات دام، گرسنگی و تضاد خشونت‌آمیز شده است. از آنجا که ساکنان محلی روستا از طایفه‌های گوناگون‌اند، شکل‌گیری تضاد درون روستا را تشدید کرده است. همانطور که مشهود است در کمتر مطالعه‌ای به ادراک اثرات بحران آب بر فقر روستایی پرداخته شده است. کشور ایران چالش‌های زیادی را در بخش آب تجربه کرده و محدودیت منابع آب از مهم‌ترین موضوع‌های مورد بحث سیاستگذاران توسعه در این کشور است. محدودیت آب در روستاهای شرق ایران بخوبی مشهود است. خراسان جنوبی، شامل محدوده‌ای از خراسان بزرگ است که در سده‌های پیشین قهستان نامیده می‌شده؛ و از یک سو به دلیل کوهستانی بودن و از سوی دیگر به سبب خشکی اقلیمی و وجود بیابان‌هایی که به آب و هوای شبه جزیره عربستان شباهت دارد، از نظر جغرافیایی و تاریخی مورد توجه و حائز اهمیت بالایی در بین محققان است. روستای ماخونیک یکی از هفت روستای شگفت‌انگیز جهان در شهرستان سربیشه است، که بیشترین آسیب را از بحران آب در بخش توسعه روستایی دیده است، بطوریکه اثرات بحران آب در ابعاد مختلف فقر روستایی آن کاملاً مشهود است. اهالی ماخونیک افغان‌هایی هستند که چندین قرن پیش به ایران مهاجرت کرده‌اند و با زبان فارسی و لهجه خاص محلی تکلم می‌کنند، بر اساس اسناد تاریخی اندکی که درباره این روستا موجود است می‌توان گفت که قدمت آن مربوط به ۳۰۰ سال پیش است. ماخونیک که می‌توان آن را سمبل فراموش شدگی دانست، به دلیل نوع خاص معماری و عقاید و سنت‌های خاص، به‌عنوان یکی از هفت روستای شگفت‌انگیز جهان شناخته می‌شود (Gol-Mohammadi, et al, 2013). بنابراین این پژوهش در صدد آن است که به این پرسش اساسی پاسخ دهد که درک معنایی اثرات بحران آب در فقر روستایی ماخونیک چگونه است؟ به عبارتی از نظر جامعه بومی و متخصصان مقوله‌ها و مفاهیم علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر در اثرات بحران آب در فقر روستایی ماخونیک کدامند؟

مبانی نظری

میل به پیشرفت و توسعه جزء آرمان‌های جوامع است و آرمان‌گرایی به‌عنوان یک عامل تحرک برانگیز می‌تواند زمینه‌ساز توسعه جوامع انسانی و به‌ویژه مناطق روستایی باشد. یکی از دغدغه‌های مهم در کشورهای درحال توسعه، رسیدن به سطح قابل قبولی از توسعه در ابعاد مختلف است که توسعه روستایی یکی از ابعاد اولیه و مهم آن در سطح ملی محسوب می‌شود (Mirlotfi & Shahraki, 2021). برخی از نواحی ایران در سال‌های اخیر، با بحران جدی آب مواجه بوده و دولت به‌عنوان مدیر منابع آب با چالش‌هایی روبرو شده است (Yazdan Panah & Rahimi-Feyzabadi, 2019)؛ به‌طور قطعی، یکی از این چالش‌ها مدیریت تعارض آب است؛ زیرا امروزه، کمبود آب و افزایش تقاضا، دسترسی به آب برای مصرف را به نوعی رقابت تبدیل کرده و به درگیری بین ذی‌نفعان، گروه‌های مختلف و نبود تعادل بین عرضه و تقاضای آب منجر شده است (Bijani & Hayati, 2015). بحران آب، کارکردهای زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی را نیز مختل می‌کند، موجب کمبود تدریجی در امنیت غذایی و کاهش سطح رضایتمندی مردم می‌شود، محدودیت آب و افزایش تقاضا به کمبود آب و افزایش تنش در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی می‌انجامد و در درون کشور، بین استان‌ها برای سیستم انتقال آب تعارض‌هایی شکل می‌گیرد (Madani & Zarezadeh, 2014). پروبلماتیک شدن آب در علوم اجتماعی، پیشینه طولانی ندارد؛ به گونه‌ای که در میان اندیشمندان کلاسیک جامعه‌شناسی، تنها کارل

مارکس، - با تأکید بر شیوه تولید آسیایی - بر نقش کمبود آب در چگونگی حکمرانی سرزمین‌های شرقی اشاره کرده است. با وجود این، اهمیت جامعه‌شناسی کلاسیک در این زمینه به سبب میراث پرسشگرانه آن‌ها از عقل مدرن و خرد روشنگری بوده است؛ به گونه‌ای ریشه‌های مفهومی بسیاری از جنبش‌های زیست‌محیطی و نظریه‌های علوم اجتماعی آب و محیط‌زیست را می‌توان در منطق انتقادی کلاسیک‌های جامعه‌شناسی یافت (Talebi-Some saraei, 2019). پس از جنگ جهانی دوم، با چرخش پایگاه جامعه‌شناسی از اروپا به آمریکا، رویکرد انتقادی به مدرنیته و پیامدهای آن، جای خود را به رویکردهای کارکردگرایانه و رشد اندیشه‌های توسعه محور برای بسیاری از کشورهای جهان سوم داد. این تفکر، احتمال رشد بی‌پایان را از طریق ادامه روند توسعه علمی و فناورانه بدون توجه به محدودیت‌های احتمالی پدیده-های زیست‌محیطی مانند تغییرات آب و هوایی در نظر داشت (Cotton et al, 1978). تمرکز بر توسعه منابع آب به‌عنوان محور توسعه نیز زاده همین دوران است. سازمان ملل نیز حکمرانی، بد که مبتنی بر تخصیص منابع آب بیش از توزان حوضه نبود آمار و اطلاعات مناسب و تأکید بر رویکردهای مهندسی و سخت‌افزاری است را زمینه‌ساز مدیریت ناپایدار آب معرفی کرده است. از آنجایی که ابزار اصلی توسعه در مناطق بیابانی آب است و استان خراسان جنوبی به‌عنوان دومین استان بیابانی و شرقی‌ترین استان ایران دارای جایگاه ویژه‌ای در تولید محصولات باغی و زراعی کشور (زرشک، عنب، زعفران، پنبه و انار) محسوب می‌گردد و پتانسیل بالایی در بخش معادن (منیزیت، آزبست، اورانیوم، بنتونیت، گرانیت، گل سفید، بازالت و مس) دارد، به‌عنوان محدوده مورد مطالعه انتخاب شد.

روش پژوهش

در این پژوهش به منظور ارائه‌ی تصویری عمیق و روشن از فقر روستای ماخونیک شهرستان سربیشه خراسان جنوبی در قالب یک مدل، از روش تئوری بنیانی بهره گرفته شد. بدین ترتیب، این پژوهش، از لحاظ هدف توسعه‌ای - کاربردی، از نظر پارادایم در گروه تحقیقات کیفی و از حیث روش از نظریه بنیانی (تئوری زمینه‌ای) بهره برده است که مبتنی بر رویکرد استقرایی است. این روش کیفی، به صورتی سیستماتیک و در قالب مراحل منظم، پدیده‌ها را در موقعیت طبیعی آن‌ها مورد بررسی قرار می‌دهد (Moradi & Agahi, 2014: 169 به نقل از Adib Haj Bagheri et al, 2010: 135). در این روش، قابلیت تعمیم مدنظر نیست، بلکه هدف درک پدیده و ابعاد مختلف آن است (Giddens, 1997: 98). جامعه آماری شامل دودسته مطلعان کلیدی روستایی و برخی از متخصصان و برنامه‌ریزان توسعه روستایی ایران بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند، ۲۲ نفر با روش گلوله برفی انتخاب شدند و با استفاده از مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختارمند و در نهایت رسیدن به اشباع نظری داده‌ها (رسیدن به مرحله‌ای که نظر یا مورد جدیدی در زمینه پرسش-های مطرح شده از سوی افراد ذکر نشود) جمع‌آوری گردید (جدول ۱). در مجموع از مصاحبه با ۲۲ نفر از مطلعین کلیدی شهرستان سربیشه، روستای ماخونیک و متخصصان و برنامه‌ریزان توسعه روستایی استان خراسان جنوبی و ایران، اشباع نظری حاصل شد. در زمینه روش‌شناسی نظریه بنیانی به مراحل عملی ساخت تئوری یا مدل در پنج مرحله اشاره می‌شود (Papzan et al, 2014: 30):

جدول ۱. جامعه آماری مورد بررسی در پژوهش

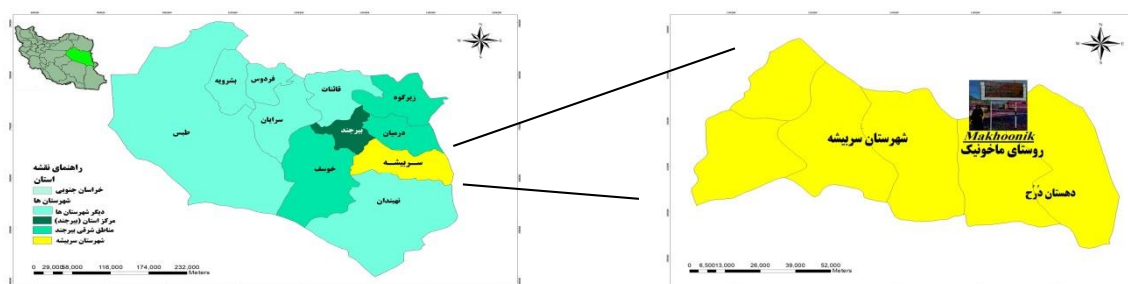
شهرستان	بخش	نوع پاسخگویان	پاسخگویان	ویژگی جمعیت شناختی	
				جنس	سن تحصیلات
پیشین (استان تهران)	بخش مرکزی (دهستان دژ)	متخصصین دانشگاهی و توسعه روستایی	استاد دانشگاه بیرجند (محقق میدانی)	مرد	۴۵
			استاد دانشگاه خوارزمی (محقق میدانی)	مرد	۶۷
			استاد دانشگاه لرستان (محقق میدانی)	زن	۳۸
			استاد دانشگاه بیرجند (مخاطب)	مرد	۳۴
			استاد دانشگاه تربیت مدرس (مخاطب)	مرد	۴۳
			استاد دانشگاه لرستان (مخاطب)	زن	۳۷
			استاد دانشگاه رازی (مخاطب)	مرد	۶۹
			استاد دانشگاه رازی (مخاطب)	مرد	۵۳
			استاد دانشگاه تهران (مخاطب)	مرد	۵۸
			استاد دانشگاه فردوسی مشهد (مخاطب)	مرد	۴۸
روستاییان			شورای روستا	مرد	۴۷
			دهیار روستا	مرد	۳۹
			ریش سفید روستا	مرد	۸۱
			زن روستایی	زن	۴۰
			زن روستایی	زن	۳۱
			جوان روستایی	مرد	۱۷
			جوان روستایی	مرد	۲۵
			جوان روستایی	مرد	۳۳
			جوان روستایی	مرد	۲۸
			کشاورز	مرد	۶۴
			کشاورز	مرد	۷۱
			کشاورز	مرد	۳۶

مرحله اول، طرح تحقیق است شامل دو گام: بررسی مطالعات فنی و انتخاب موارد (طرح سؤال و مسئله تحقیق). مرحله دوم، گردآوری داده‌هاست که ورود به میدان تحقیق است. در این پژوهش علاوه بر استفاده از مصاحبه عمیق و نیمه-ساختارمند، مشاهده مستقیم و غیرمشارکتی، یادداشت‌های عرصه و بحث گروهی؛ روش‌هایی مانند تهیه عکس و فیلم، مدارک و اسناد کتابخانه‌ای و اینترنتی نیز به‌عنوان روش‌های تکمیلی استفاده شد (شکل ۱ و ۴)؛ مرحله سوم، تنظیم داده‌ها و نگارش گویه‌ها و مفاهیم است. در این مرحله پیاده کردن اطلاعات صوتی، تصویری، تنظیم یادداشت‌های حاصل از عملیات میدانی انجام شد و ضمن گوش دادن و نگاه کردن به تصاویر به مواردی از قبیل تن صدا و حالات پاسخ دهنده با توجه به مکان و موقعیت آن‌ها صورت گرفت و تفاسیر و برداشتها مجدد یادداشت شد، که حاصل این مرحله ثبت نکات اصلی و برجسته بود. مرحله چهارم، تجزیه و تحلیل داده‌هاست که اصلی‌ترین فرایند در نظریه بنیانی بوده و مرکز ثقل پژوهش‌های کیفی است. در این قسمت سه شکل از کدگذاری انجام شد: کدگذاری باز، محوری و انتخابی؛ در این فرایند سه مرحله‌ای و غیرخطی، به مضامین اولیه داده‌ها عنوان‌هایی داده می‌شود و سپس از دل آن‌ها مفاهیم و مقولات استخراج می‌شوند و از این رهگذر خوشه‌هایی مفهومی تشکیل می‌شوند که هریک به مقولاتی تعلق دارند. مرحله پنجم طراحی و اعتبار مدل است. در این مرحله داده‌ها به نظریه یا مدل تبدیل می‌شوند. اولین قدم در این مرحله طراحی مدل طبقه‌بندی مرکزی است که درون مایه تحقیق را نشان می‌دهد. این طبقه بین داده‌های مختلف ارتباط برقرار می‌کند، اما خود در بین داده‌ها نیست. با این تفاسیر در این مرحله یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل حول محور هدف قرار گرفت و

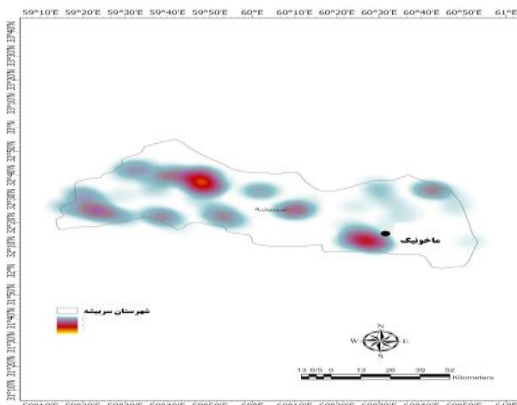
با پیوند دادن کدها (کد گذاری باز)، مفاهیم (کدگذاری محوری)، مقوله‌ها (کدگذاری انتخابی) مدل پارادایمیک و مفهومی تحقیق برای توضیح یک پدیده (رد پای آب در فقر روستایی) ترسیم شد و مورد تأیید پاسخگویان نیز رسید، و تأیید آنان به مدل اعتبار بخشید.

محدوده مورد مطالعه

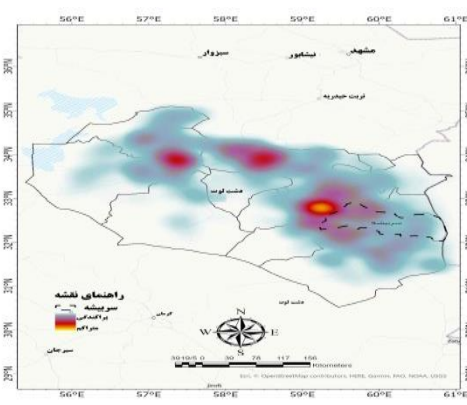
روستای ماخونیک واقع در ۲۱ کیلومتری مرکز دهستان دُرچ، ۷۸ کیلومتری بخش مرکزی شهرستان سرپیشه در استان خراسان جنوبی است؛ این روستا در ۱۴۳ کیلومتری جنوب شرقی بیرجند یعنی نزدیک به مرز ماهیدشت، مرز ایران و افغانستان قرار دارد (Astani, 2010: 2) (شکل ۱). شکل (۲)، نمایانگر بحران آب و خشکسالی در منطقه را نشان می‌دهد. شکل (۳) نمایانگر نمودارهای گرافیکی تغییرات اقلیمی منطقه طی ۲۰ سال اخیر می‌باشد. ماخونیک که می‌توان آن را سمبل فراموش شدگی دانست، به دلیل نوع خاص معماری و عقاید و سنت‌های خاص، به‌عنوان یکی از هفت روستای شگفت انگیز جهان شناخته می‌شود (Gol-Mohammadi, et al, 2013) (شکل ۴). شکل (۴)، محیط کالبدی و بافت سکونتگاهی ماخونیک را به تصویر می‌کشد. شکل (۵)، نیز گویای مزارع، درختان و منابع موجود در این روستاست. تمامی اسناد و مدارک و مشاهدات بوجود آمده توسط نگارندگان این مقاله نشان از بحران شدید آب و خشکسالی متداوم و بنیان‌های طبیعی ضعیف و محدود در این منطقه است.

شکل ۱. نقشه محدوده مورد مطالعه

شکل ۲. نمودار گرافیکی تغییر اقلیم در طی ۲۰ سال اخیر در منطقه

شکل ۳. نمودار گرافیکی بحران آب و خشکسالی در منطقه

شکل ۴. محیط کالبدی و بافت سکونتگاه روستایی

الف) چشم‌انداز بیرونی روستا، ب) تابلوی ورودی روستا و نویسنده مسئول مقاله، پ) چشم‌انداز درونی روستا، کوچه‌ها و معابر، ت، ث، ج) اهالی روستا و برخی از مصاحبه شدگان، چ) درب ورودی یکی از خانه‌های با بافت سنتی روستا، ح) محیط درونی خانه سنتی روستا و کوتوله بودن ساکنین (هابیت)، خ) پشت بام خانه‌های روستا، د، ذ، ر) معماری ویژه خانه‌های روستا و کوتاه بودن سقف منازل

شکل ۵. مزارع، درختان و منابع آب روستاییان

الف، ب، پ، ث) مظهر قنات و آب آشامیدنی روستا، ت) استخر آب قنات روستا و درختان روستا، چ) کشاورزان در زمینهای با مساحت محدود بین ۱۰۰ تا ۳۰۰ سانی متر، ج) درختی که متعلق به ۲۰۰ نفر بود، خ، د، ذ) مساحت زمین‌های کشاورزی

این روستا در محدوده کوهستانی و در جنوب دامنه کوهی به نام لاج، در مسیری صعب‌العبور قرار دارد. به همین دلیل در طول صدها سال از محیط پیرامونی خود جدا مانده و از تغییرات تکنولوژیکی، اجتماعی و فرهنگی محیط اطراف خود

کمتر تأثیر پذیرفته است (Rahim-Khani, 2020: 101)؛ به طوری که، این روستا برای اولین بار در سال ۱۳۶۸ توسط جهاد سازندگی کشف و پس از آن مورد توجه قرار گرفت (در این زمان نوع سبک زندگی آن‌ها شبیه به انسان‌های ۶۰۰ سال پیش بوده است)؛ تا سال ۱۳۶۸، مردم این روستا با گندم و برنج آشنا نبودند و تغذیه اصلی مردم این منطقه شلغم خشکیده بود، که مصرف متوالی آن در نسل‌های پیشین منجر به جهش ژنی و کوتاه قدشدگی بسیار زیاد (هابیت (کوتولگی)) اهالی این روستا شده است. اما بعد از تلاش‌های به عمل آمده توسط دولت برای رفع فقر و با مصرف برنج و گندم قد آن‌ها در حال اصلاح شدن است. با وجود اینکه در سال‌های اخیر برای مآخونیک یک جاده ایجاد کرده‌اند و گردشگران در بازدید از مناطق دیدنی بیرجند از این روستا نیز بازدید می‌کنند، اما مردم آن به دلیل شرایط جغرافیایی محیط زندگی خود، پیش از این در انزوا به سر برده‌اند و به همین دلیل اکثر آداب و رسوم سنتی خود را حفظ کرده‌اند و این مسأله یکی از مهم‌ترین علت‌های جذابیت مآخونیک به شمار می‌رود.

یافته‌ها

از میان ۲۲ نفر پاسخگوی مورد مطالعه، ۱۰ نفر (۴۵/۴۵ درصد) از متخصصان توسعه روستایی ایران در دانشگاه‌های مختلف ایران بودند (۲ نفر از دانشگاه بیرجند، ۲ نفر دانشگاه لرستان، ۲ نفر دانشگاه رازی، یک نفر دانشگاه خوارزمی، یک نفر دانشگاه تربیت مدرس، یک نفر دانشگاه تهران، یک نفر از دانشگاه فردوسی مشهد) و ۱۲ نفر (۵۴/۵۴ درصد) از آنان از اهالی روستای مآخونیک بودند. جنسیت ۱۸ نفر (۸۱/۸۱ درصد) از آن‌ها مرد و ۴ نفر (۱۸/۱۸ درصد) زن بود. دامنه سنی آن‌ها ۱۷ تا ۸۱ سال و میانگین سنی آن‌ها ۴۵ سال بود. در این میان جوان کمتر از ۳۰ سال به تعداد ۳ نفر (۳/۶۳ درصد)، میانسال (بین ۳۰ تا ۵۰ سال) ۱۲ نفر (۵۴/۵۴ درصد) و مسن (بالتر از ۵۰ سال) ۷ نفر (۳۱/۸۱ درصد) بودند. سطح تحصیلات ۱۰ نفر (۴۵/۴۵ درصد) از آنان دکتری؛ ۶ نفر (۲۷/۲۷ درصد) دیپلم؛ یک نفر کمتر از دیپلم و ۵ نفر بیسواد (۲۷/۲۷ درصد) بودند.

فرایند انجام نظریه بنیانی (درک معنایی اثرات بحران آب در فقر روستایی مآخونیک)

در این روش، بعد از گردآوری داده‌های مصاحبه‌ای و متنی از طریق مصاحبه از مطلعین و متخصصان روستایی، در کدگذاری باز با مرور خط به خط داده‌ها، و پس از تشخیص فرایندهای آن، جملات مرتبط با موضوع پژوهش استخراج شد و به هر جمله یک کد داده شد. حاصل این مرحله، شناسایی ۵۰ مفهوم کلیدی در زمینه اثرات آب در فقر روستایی جامعه مورد مطالعه بود. سپس با توجه به ماهیت مفاهیم کلیدی بدست آمده و روابط بین آن‌ها، دسته‌بندی مقدماتی صورت گرفت و به هریک از مفاهیم مطرح شده از سوی مطلعان کلیدی و متخصصان توسعه روستایی یک کد داده شد؛ به طوریکه گویه‌های مرتبط در یک خوشه قرار گرفتند و به هر یک کدهایی از A تا H اختصاص یافت جدول (۲). در پایان این مرحله به نظر رسید که این مفاهیم کلیه عوامل و مولفه‌های اثرات آب در فقر روستایی را در ابعاد مختلف پوشش داده است و نیازی به مراجعه مکرر به نمونه‌های مورد مطالعه وجود ندارد. به بیان دیگر، اعتبار درونی داده‌ها در این مرحله مورد تأیید قرار گرفت. در کدگذاری محوری، طبقات تشکیل شده توسعه می‌یابند و هر طبقه شامل زیر طبقه-هایی خواهد شد و ارتباط هر یک از آن‌ها نیز مشخص می‌شود.

لازمه مرحله کدگذاری محوری مقایسه دائمی داده‌هاست (Papzan et al, 2014: 37-38). به طوری که با مقایسه مداوم داده‌های کدگذاری شده با یکدیگر، زیرطبقه‌ها در قالب خوشه‌هایی متناسب با طبقات، سامان یافتند (جدول ۳). در نهایت ۸ طبقه جامع و مانع از مفاهیم ردپای بحران آب در فقر روستایی جامعه مورد مطالعه (روستای مآخونیک شهرستان سریشه استان خراسان جنوبی) تشکیل و هر یک متناسب با بار مفهومی نام‌گذاری گردید که به ترتیب اهمیت عبارتند از:

۱- ردپای بحران آب در فقر بنیان‌های محیطی (E)، ۲- ردپای بحران آب در فقر فرهنگ روستایی (B)، ۳- ردپای بحران آب در فقر روابط اجتماعی (C)، ۳- ردپای بحران آب در فقر نظام اقتصادی و بهره‌وری روستایی (D)، ۵- ردپای بحران آب در فقر نهادی و مدیریتی (H)، ۶- ردپای بحران آب در فقر امنیت غذایی (F)، ۷- ردپای بحران آب در فقر نظام ارتباطی روستا (G)، ۸- ردپای بحران آب در فقر بافت روستایی (A).

جدول ۲. مفهوم‌سازی داده‌های حاصل از پژوهش (کد گذاری باز)

ردیف	مفاهیم	کد
۱	نرفتن به شکار، نوشیدن چای و نخوردن گوشت تا ۵۰ سال پیش به علت گناه شمردن آن	F1
۲	کشاورزی روستا فقط جوابگوی نیازهای غذایی همچون لبنیات، سیر، شلغم، چغندر و یونجه است	F2
۳	غذاهای سنتی محدود به امکانات محیطی همچون (چغندر و شلغم پخته)	F3
۴	تسلط عقاید و آداب و رسوم سنتی در کلیه فعالیت‌های روستا	B1
۵	عدم اعتماد به مصلحان روستا و عدم برقراری ارتباط کلامی با آنان	B2
۶	عدم پذیرش تکنولوژی‌های جدید در محیط روستا	B3
۷	فرهنگ حاکم بر قانون ارث و تقسیم زمین در روستا	B4
۸	کمرویی و خجالت کشیدن از همکلامی با مراجعان و دیدارکنندگان شهری	C1
۹	عدم پذیرش بیگانگان در محیط روستا به علت ترس از حمله احتمالی به آن‌ها	C2
۱۰	بافت سنتی و فشرده خانه‌ها	A1
۱۱	نبود پنجره در خانه‌ها	A2
۱۲	خانه‌ها متناسب با قد اهالی روستا یک متر پایین‌تر از سطح زمین	A3
۱۳	نبود خدمات ارتباطی مناسب (مخابرات، پست، اینترنت)	G1
۱۴	محدود بوده وسایل حمل و نقل مناسب به روستا	G2
۱۵	شبکه ارتباطی جاده‌ای نامناسب برای رفتن به روستا	G3
۱۶	ورثه نمیتوانند زمین‌های خود را انتقال داده و مجبور به کشاورزی در زمینهای با وسعت بسیار پایین هستند که بهره‌وری بسیار پایین دارد و فقر را تشدید می‌کند	D4
۱۷	نبود تنوع در فعالیت‌های اقتصادی روستا به علت منابع آب محدود و خاک‌های نامرغوب	D5
۱۸	دارا بودن فعالیت دامپروری ضعیف در حد تامین معیشت روستا	D6
۱۹	جهت‌گیری حرفه‌ای با مسائل روستا: متناسب با محدوده تخصص خود فقر را مورد ملاحظه قرار داده و کمتر به ماهیت آن توجه می‌کنند	H8
۲۰	صرفاً داشتن جهت‌گیری آمایشی (شهری) به مسائل روستا دارند (ایجاد راه آسفالت و کناره جاده مسیر ورودی به روستا)	H9
۲۱	دیر قرار گرفتن در مسیر توسعه از نظر زمانی نسبت به بقیه نواحی روستایی استان	H10
۲۲	دارای فصل‌های گرم و خشک طولانی و نبود بارندگی کافی در منطقه	E1
۲۳	نداشتن آب و هوای مناسب (خشکی شدید هوا و کم آبی شدید)	E2
۲۴	کم آب بودن قنات‌ها روستا و دسترسی محدود به آب شیرین	E3
۲۵	بیابانی بودن مازونیک و نبود زمین‌های کشاورزی مناسب	E4
۲۶	کم بودن مواد آلی و معدنی خاک و نبود کشت دیم در منطقه	E5
۲۷	قرار گرفتن در محدوده جنوبی کوهی با مسیری صعب‌العبور	E6
۲۸	تغییر اقلیم و تداوم خشکسالی در منطقه	E7
۲۹	قرار گرفتن روستا در دور دست‌ترین نواحی مرزی استان در مرز افغانستان	E8
۳۰	نبود نهاد مدنی و اجتماعی متشکل از افراد بومی در روستا	H1
۳۱	برخورد سیاحت‌گونه مصلحان روستایی به مازونیک	H2
۳۲	جهت‌گیری طرح و پروژه‌ای به مسائل و کم بودن اقدامات عملی	H3
۳۳	وجود جهت‌گیری شخصی در برخورد با روستاییان	H4
۳۴	توجه به افراد مرفه و نوآوران روستا و ارائه خدمات به آن‌ها	H5
۳۵	توجه به پذیرندگان روش‌های جدید کشاورزی در مقایسه با افرادی که در فعالیت‌های روستایی بیشتر مشارکت می‌کنند	H6
۳۶	جهت‌گیری فصلی در بازدید از روستا و عدم مراجعه در زمان‌های نامناسب (تابستان و زمستان) فصول گرم و خشک و	H7

سرد	
۳۷	نوع اشتغال و کسب و کارهای روستایی
۳۸	نیروی فعال اقتصادی روستا (جوانان، سطح تحصیلات و جمعیت آنان)
۳۹	نبود اجازه فروش و یا واگذاری زمین در روستا
۴۰	دیوارهای قطور خانه‌ها با سنگ و خاک رس
۴۱	سقف کوتاه و کله قوچی که با چوب و خار و خاشاک پوشانده شده
۴۲	در بافت سنتی درب ورودی خانه‌ها کوتاه و چوبی
۴۳	در بافت جدید روستا درب ورودی خانه‌ها بلندتر و آهنی
۴۴	نبود تمایل اکثر ساکنین در مشارکت امور بازسازی و عمرانی
۴۵	محدود بودن حضور زنان در محیط‌های اجتماعی روستا همچون مسجد و مدرسه و..
۴۶	عدم پذیرش برنامه‌های توسعه روستایی به علت مورد سوال قرار گرفتن آن‌ها
۴۷	عدم پذیرش واقعیت وجود فقر در جامعه روستایی توسط خود روستاییان
۴۸	عدم تلاش در زمینه رفع مشکلات روستا و راضی بودن به وضعیت موجود روستا
۴۹	نبود ارتباط اجتماعی مؤثر با دیگر نواحی روستایی و شهری منطقه
۵۰	طرد شدن قومی و عاطفی هر یک از اعضای خانواده در صورت مهاجرت از روستا

جدول ۳. طبقات گسترده و خرده طبقات حاصل از مفاهیم (کد گذاری محوری)

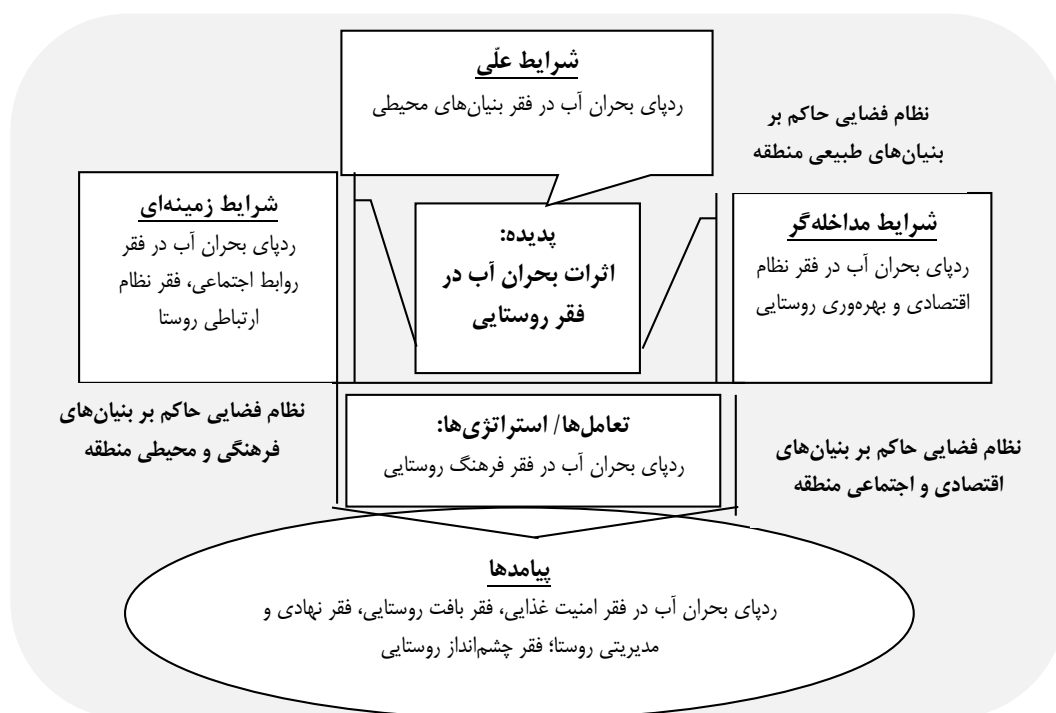
ردیف	طبقات گسترده	خرده طبقات
۱	ردپای بحران آب در فقر روستایی A	بافت سنتی و فشرده خانه‌ها
		نبود پنجره در خانه‌ها
		خانه‌ها متناسب با قد اهالی روستا یک متر پایین‌تر از سطح زمین
		دیوارهای قطور خانه‌ها با سنگ و خاک رس
		سقف کوتاه و کله قوچی که با چوب و خار و خاشاک پوشانده شده
۲	ردپای بحران آب در فقر فرهنگ روستایی B	در بافت سنتی درب ورودی خانه‌ها کوتاه و چوبی
		در بافت جدید روستا درب ورودی خانه‌ها بلندتر و آهنی
		تسلط عقاید و آداب و رسوم سنتی در کلیه فعالیت‌های روستا
		عدم اعتماد به مصلحان روستا و عدم برقراری ارتباط کلامی با آنان
		عدم پذیرش تکنولوژی‌های جدید در محیط روستا
۳	ردپای بحران آب در فقر روابط اجتماعی C	فرهنگ حاکم بر قانون ارث و تقسیم زمین در روستا
		نبود تمایل اکثر ساکنین در مشارکت امور بازسازی و عمرانی
		محدود بودن حضور زنان در محیط‌های اجتماعی روستا همچون مسجد و مدرسه و..
		کمرویی و خجالت کشیدن از همکلامی با مراجعان و دیدارکنندگان شهری
		عدم پذیرش بیگانگان در محیط روستا به علت ترس از حمله احتمالی به آن‌ها
۴	ردپای بحران آب در فقر نظام اقتصادی و بهره‌وری روستایی D	عدم پذیرش برنامه‌های توسعه روستایی به علت مورد سوال قرار گرفتن آن‌ها
		عدم پذیرش واقعیت وجود فقر در جامعه روستایی توسط خود روستاییان
		عدم تلاش در زمینه رفع مشکلات روستا و راضی بودن به وضعیت موجود روستا
		نبود ارتباط اجتماعی مؤثر با دیگر نواحی روستایی و شهری منطقه
		طرد شدن قومی و عاطفی هر یک از اعضای خانواده در صورت مهاجرت از روستا
۵	ردپای بحران آب	نوع اشتغال و کسب و کارهای روستایی
		دارا بودن نیروی فعال اقتصادی غیر متخصص در روستا (جوانان، سطح تحصیلات و جمعیت آنان)
		نبود اجازه فروش و یا واگذاری زمین در روستا
		ورثه نمیتوانند زمین‌های خود را انتقال داده و مجبور به کشاورزی در زمینهایی با وسعت بسیار پایین هستند که بهره‌وری بسیار پایین دارد و فقر را تشدید می‌کند
		نبود تنوع در فعالیت‌های اقتصادی روستا به علت منابع آب محدود و خاک‌های نامرغوب
۵	ردپای بحران آب	دارا بودن فعالیت دامپروری ضعیف در حد تامین معیشت روستا
		دارای فصل‌های گرم و خشک طولانی و نبود بارندگی کافی در منطقه

۶	در فقر محیطی E	نداشتن آب و هوای مناسب (خشکی شدید هوا و کم آبی شدید)	
		کم آب بودن قنات‌ها روستا و دسترسی محدود به آب شیرین	
		بیابانی بودن مازونیک و نبود زمین‌های کشاورزی مناسب	
		کم بودن مواد آلی و معدنی خاک و نبود کشت دیم در منطقه	
		قرار گرفتن در محدوده جنوبی کوهی با مسیری صعب‌العبور	
تغییر اقلیم و تداوم خشکسالی در منطقه			
قرار گرفتن روستا در دور دست‌ترین نواحی مرزی استان در مرز افغانستان			
۷	ردپای بحران آب در فقر غذایی F	نرفتن به شکار، نوشیدن چای و نخوردن گوشت تا ۵۰ سال پیش به علت گناه شمردن آن	
		کشاورزی روستا فقط جوابگوی نیازهای غذایی همچون لبنیات، سیر، شلغم، چغندر و یونجه است	
		غذاهای سنتی محدود به امکانات محیطی همچون (چغندر و شلغم پخته)	
۸	ردپای بحران آب در فقر ارتباطی روستایی G	نبود خدمات ارتباطی مناسب (مخابرات، پست، اینترنت)	
		محدود بودن وسایل حمل و نقل مناسب به روستا	
		شبکه ارتباطی جاده‌ای نامناسب برای رفتن به روستا	
		نبود نهاد مدنی و اجتماعی متشکل از افراد بومی در روستا	
		برخورد سیاحت‌گونه مصلحان روستایی به مازونیک	
۹	جهت‌گیری طرح و پروژه‌ای به مسائل و کم بودن اقدامات عملی وجود جهت‌گیری شخصی در برخورد با روستاییان توجه به افراد مرفه و نوآوران روستا و ارائه خدمات به آن‌ها توجه به پذیرندگان روش‌های جدید کشاورزی در مقایسه با افرادی که در فعالیتهای روستایی بیشتر مشارکت می‌کنند جهت‌گیری فصلی در بازدید از روستا و عدم مراجعه در زمان‌های نامناسب (تابستان و زمستان) فصول گرم و خشک و سرد جهت‌گیری حرفه‌ای با مسائل روستا: متناسب با محدوده تخصص خود فقر را مورد ملاحظه قرار داده و کمتر به ماهیت آن توجه می‌کنند صرفاً داشتن جهت‌گیری آمایشی (شهری) به مسائل روستا دارند (ایجاد راه آسفالت و کناره جاده مسیر ورودی به روستا)	جهت‌گیری طرح و پروژه‌ای به مسائل و کم بودن اقدامات عملی	
		وجود جهت‌گیری شخصی در برخورد با روستاییان	
		توجه به افراد مرفه و نوآوران روستا و ارائه خدمات به آن‌ها	
		توجه به پذیرندگان روش‌های جدید کشاورزی در مقایسه با افرادی که در فعالیتهای روستایی بیشتر مشارکت می‌کنند	
		جهت‌گیری فصلی در بازدید از روستا و عدم مراجعه در زمان‌های نامناسب (تابستان و زمستان) فصول گرم و خشک و سرد	
۱۰	ردپای بحران آب در فقر نهادی و مدیریتی H	جهت‌گیری حرفه‌ای با مسائل روستا: متناسب با محدوده تخصص خود فقر را مورد ملاحظه قرار داده و کمتر به ماهیت آن توجه می‌کنند	
		صرفاً داشتن جهت‌گیری آمایشی (شهری) به مسائل روستا دارند (ایجاد راه آسفالت و کناره جاده مسیر ورودی به روستا)	
		دیر قرار گرفتن در مسیر توسعه از نظر زمانی نسبت به بقیه نواحی روستایی استان	

در جدول (۳)، کدها و دسته‌های اولیه‌ای را که در مرحله کدگذاری باز ایجاد شده بود با موارد مشابه ادغام شد و ارتباط بین خرده‌طبقه‌ها را مشخص ساخت و طبقاتی با مفاهیم جدید تشکیل گردید. در مرحله پایانی یعنی کدگذاری انتخابی با مرور خط سیر داستانی، تلفیق و توأم کردن طبقات بوجود آمده و درک رابطه‌ی بین آن‌ها حول یک مفهوم محوری، بر اساس رفت و آمد و برگشت‌های مداوم به جامعه مورد مطالعه، چارچوب اولیه تحقیق شکل گرفت (شکل ۷). به عبارتی، در این مرحله محقق ضمن تمرکز بر فرایندی که در داده‌ها نهفته بود، توجه خود را برای تعیین مقوله هسته‌ای (متغیری که بیش از همه در داده‌ها تکرار شده و قادر است سایر متغیرها را به یکدیگر ارتباط دهد) معطوف نمود. در این میان "ردپای بحران آب در فقر فرهنگ روستایی" مقوله‌ی هسته‌ای (متغیر اصلی) بود که به طور مستقیم و غیر مستقیم سایر متغیرها را تحت تأثیر خود قرار می‌داد و در کلیه داده‌ها به طور واضحی مطرح شده بود. بعد از تعیین مقوله محوری یا هسته، سایر مقولات حول مقوله محوری در قالب یک مدل پارادایمیک ترسیم شدند. این مدل که در واقع همان نظریه‌ی زمینه‌ای مبتنی بر داده‌هاست دارای سه بعد شرایط، تعاملات و پیامدهاست (شکل ۸).

شکل ۷. چارچوب اولیه اثرات بحران آب در فقر روستای ماخونیک، سربیشه، خراسان جنوبی

شکل ۸. مدل پارادایمیک /زمینه‌ای اثرات بحران آب در فقر روستای ماخونیک، سربیشه، خراسان جنوبی

بحث

یافته‌ها به وضوح نشان می‌دهد، بسط و گسترش کمبود آب در یک بستر جغرافیایی (روستا) بسان یک عامل مهم می‌تواند منجر به محدودیت‌های مادی و اجتماعی، محدود شدن آگاهی و انحراف عقاید و سنت‌ها و نهایتاً بدی اوضاع اقتصادی فقرا و از بین رفتن آن‌ها، یعنی میلیون‌ها مردم فراموش‌شده مناطق روستایی که فقیر، ضعیف، منزوی، آسیب-یافته‌ها به وضوح نشان می‌دهد، بسط و گسترش کمبود آب در یک بستر جغرافیایی (روستا) بسان یک عامل مهم می‌تواند منجر به محدودیت‌های مادی و اجتماعی، محدود شدن آگاهی و انحراف عقاید و سنت‌ها و نهایتاً بدی اوضاع اقتصادی فقرا و از بین رفتن آن‌ها، یعنی میلیون‌ها مردم فراموش‌شده مناطق روستایی که فقیر، ضعیف، منزوی، آسیب-

پذیر و بی‌قدرت هستند، گردد. این فرآیند نشان داد که ردپای بحران آب در فقر روستایی تحت چه شرایط/بسترها، تعاملات/استراتژی‌ها عمل کرده و همچنین نقش ورود عناصر فضایی بحران آب در فقر روستایی را از نقطه نظر متخصصین و مطلعین کلیدی پژوهش آن منطقه به تصویر کشیده شد. پیامدهایی که بحران آب در این نواحی ایجاد کرده بودند متعدد هستند، به عبارتی، درک معنایی مبتنی بر نظریه بنیانی در خصوص اثرات بحران آب در فقر روستایی ماخونیک شهرستان سرپیشه به طور عمده موارد زیر را شامل می‌شدند: ردپای بحران آب در فقر بنیان‌های محیطی، ردپای بحران آب در فقر فرهنگ روستایی، ردپای بحران آب در فقر روابط اجتماعی، ردپای بحران آب در فقر نظام اقتصادی و بهره‌وری روستایی، ردپای بحران آب در فقر نهادی و مدیریتی، ردپای بحران آب در فقر امنیت غذایی، ردپای بحران آب در فقر نظام ارتباطی روستا، ردپای بحران آب در فقر بافت روستایی. بر اساس مقوله هسته "ردپای بحران آب در فقر چشم‌انداز محیطی فرهنگی روستا" که خود برگرفته از سایر مقولات عمده ارائه شده است، مطلعین کلیدی و اهالی روستایی ماخونیک شهرستان سرپیشه اثرات بحران آب در گسترش فقر را به مثابه پذیرش فرهنگی - اجتماعی روستا درک و ارزیابی می‌کنند؛ بدین معنا که آنان بر این باورند تغییرات و دگرگونی‌های ایجاد شده در نظام فضایی روستا، به طور مثال رفتن به شکار، نوشیدن چای و خوردن گوشت که تا ۵۰ سال پیش به علت گناه شمردن آن ممنوع بوده است، حاکی از ردپای آب در تشدید فقر چشم‌انداز فرهنگی و محیطی روستای ماخونیک و کاهش سطح زندگی اقتصادی - اجتماعی آن‌ها بوده است. مقوله محوری فوق به وضوح بیانگر این مطلب است که در طی سالیان متمادی روستاییان ماخونیک با رویکردی منفی و غیر پویا به تغییرات فضایی ایجاد شده می‌نگرند. درک پیامدهای تغییرات فضایی به مثابه پذیرش و غیر مشارکتی بودن اجتماعی ساکنین روستا، متأثر از یکسری شرایط و بسترها بوده و در نتیجه تعاملات و فرآیندهای خاصی حاصل شده است.

نتیجه‌گیری

همان‌طور که در مدل پارادایمیک (شکل ۲) نشان داده شد، یکسری شرایط و بسترهای در روستای ماخونیک وجود دارند که منجر به ایجاد فضاهای متنوع اثرات بحران آب در گسترش فقر خاص آن منطقه شده‌اند. این شرایط از نظر مطلعین کلیدی روستا و متخصصین توسعه روستایی در سه طبقه عمده قرار می‌گیرند که عبارتند از: شرایط علی، شرایط بستری، و شرایط مداخله‌گر. در این بررسی شرایط علی شامل "نظام فضایی حاکم بر بنیان‌های محیطی منطقه" است که هم به علت ماهیت جغرافیایی آن (بسترهای مکانی و موقعیت جغرافیایی) و هم فرآیند تحولاتی آن در بستر زمانی و فضایی، در محیط دارای اهمیت ویژه در گسترش فقر و نابسامانی آن دارد. آب و هوای گرم و خشک و نبود بارندگی کافی در منطقه، بیابانی بودن ماخونیک و نبود زمین‌های کشاورزی مناسب، کمبود مواد آلی و معدنی خاک و نبود امکان کشت دیم در این روستا، تغییر اقلیم و تداوم خشکسالی منطقه، در کنار ضعیف بودن بنیان‌های محیطی ناحیه همچون منابع آب زیرزمینی ضعیف، خشک شدن قنات‌ها و دسترسی محدود به آب شیرین، موقعیت جغرافیایی روستا (قرار گرفتن آن در دور دست‌ترین نواحی مرزی استان در مرز افغانستان)، قرار گرفتن در محدوده کوهستانی با مسیری صعب العبور، و دیر قرار گرفتن در مسیر توسعه از نظر زمانی نسبت به بقیه نواحی روستایی استان خراسان جنوبی (کشف این روستا در سال ۱۳۶۸ هجری شمسی)، مسئله بحران آب این روستای شگفت‌انگیز را تشدید ساخته است. شرایط مداخله‌گر نیز شامل مقوله "نظام فضایی حاکم بر بنیان‌های اقتصادی و اجتماعی منطقه" است که می‌تواند اثرات کمبود آب را از طریق نوع مالکیت زمین در روستا که تحت تسلط قانون ارث ویژه ماخونیک است و مسیر توسعه این روستا را تحت تأثیر خود قرار داده نظاره کرد، به‌طوری‌که، می‌توان به خوبی اثرات سختی نگاه فرهنگی بر مسئله آب را بر نظام اقتصادی

روستایی ملاحظه کرد. دارا بودن نیروی فعال اقتصادی غیر متخصص در روستا با دیدگاه توسعه‌ای، نبود اجازه فروش و یا واگذاری زمین در روستا به طوری که ورثه نمی‌توانند زمین‌های خود را انتقال داده و مجبور به کشاورزی در زمین‌هایی با وسعت بسیار پایین (اغلب از ۵۰ تا ۳۶ سانتی‌متر) هستند، زمین‌هایی که بهره‌وری بسیار پایین دارد و فقر را تشدید می‌کند. به عبارتی، فقر آب، دیپلماسی فرهنگی ایجاد کرده و موجب کاهش پیوندهای راهبردی توسعه‌ای شده است، همچنین کاهش امنیت منطقه‌ای، عدم توسعه پایدار و معرفی هویت فقیر منطقه را در خود به تصویر کشیده است. به عبارتی بحران آب تأثیر عمیقی در ایجاد یک تصویر انتزاعی - اجتماعی ضعیفی از ارکان توسعه در مائونیک ایجاد نموده است.

به علاوه، مقوله "نظام فضایی حاکم بر بنیان‌های فرهنگی محیطی منطقه" مؤلفه‌ای است که در شرایط زمینه‌ای و بستری طبقه‌بندی می‌شوند، که از طریق حمایت و باورهای فرهنگی ساکنین بوجود آمده است، به عبارتی باور به عدم پذیرش واقعیت وجود فقر در جامعه روستایی توسط خود روستاییان و ابراز خرسندی مردم محلی، کمرویی و خجالت کشیدن از همکلامی با مراجعان و دیدارکنندگان شهری، عدم پذیرش بیگانگان در محیط روستا به علت ترس از حمله احتمالی به آن‌ها، عدم پذیرش برنامه‌های توسعه روستایی به علت مورد سوال قرار گرفتن آن‌ها و احتمال تغییر آداب و رسوم آن‌ها، عدم تلاش در زمینه رفع مشکلات روستا و راضی بودن به وضعیت موجود روستا، نبود ارتباط اجتماعی مؤثر با دیگر نواحی روستایی و شهری منطقه، طرد شدن قومی و عاطفی هر یک از اعضای خانواده در صورت مهاجرت از روستا حتی بصورت موقت، وجود معماری خاص منطقه که بشدت تحت تأثیر فرهنگ آن‌ها قرار دارد همچون نبود نهاد مدنی و اجتماعی متشکل از افراد بومی در روستا؛ بافت سنتی و فشرده خانه‌ها، نبود پنجره در خانه‌ها (دیدن نشدن زن‌ها)، خانه‌ها متناسب با قد اهالی روستا یک متر پایین‌تر از سطح زمین، دیوارهای قطور خانه‌ها با سنگ و خاک رس (متناسب با امکانات محیطی)، سقف کوتاه و کله قوچی که با چوب و خار و خاشاک پوشانده شده، در بافت سنتی درب ورودی خانه‌ها کوتاه و چوبی، در بافت جدید روستا درب ورودی خانه‌ها بلندتر و آهنی؛ نبود خدمات ارتباطی مناسب (مخابرات، پست، اینترنت)؛ محدود بودن وسایل حمل و نقل مناسب به روستا؛ شبکه ارتباطی جاده‌ای نامناسب برای رفتن به روستا (به علت عدم تمایل به ارتباط با خارج از روستا). شرایط مذکور به طور کلی و در امتداد با یکدیگر باعث شده‌اند که پدیده‌ای به نام ردپای آب در فقر روستایی و عناصر فضایی آن وارد روستای مائونیک شهرستان سریشه شوند. با ورود عناصر فضایی فقر به مائونیک، روستاییان مائونیک به یک گونه با آن تعامل پیدا کرده و یک استراتژی در برابر آن به کار بردند. این شیوه تعامل یا استراتژی از اثرات کمبود آب در فرهنگی روستایی و مقاومت در مقابل تغییر را شامل می‌شود. بدین معنا که مقوله کلان "ردپای بحران آب در فقر فرهنگ روستایی" مؤلفه‌ای است که از طریق تسلط عقاید و آداب و رسوم سنتی در کلیه فعالیت‌های روستا، عدم اعتماد به مصلحان روستا و عدم برقراری ارتباط کلامی با آنان، عدم پذیرش تکنولوژی‌های جدید در محیط روستا، فرهنگ حاکم بر قانون ارث و تقسیم زمین در روستا، نبود تمایل اکثر ساکنین در مشارکت امور بازسازی و عمرانی، محدود بودن حضور زنان در محیط‌های اجتماعی روستا همچون مسجد و مدرسه و... عدم پذیرش فرهنگی مردم محلی در ورود گردشگر و دیدارکنندگان به مقصد اتفاق می‌افتد.

پدیده اثرات بحران آب در فقر روستای مائونیک شهرستان سریشه نتایج و پیامدهای فضایی را بدنبال داشته است که می‌توان پیامدهای مذکور را (همانطور که در مدل (شکل ۲) نیز نشان داده شده است) در چند مقوله دسته‌بندی کرد که عبارتند از: فقر امنیت غذایی، فقر بافت روستایی، فقر نهادی و مدیریتی روستایی. بدین معنی که به علت محدودیت‌های فرهنگی و محیطی فقر غذایی و محدود بودن امکان استفاده از غذاها به علت گناه شمردن بعضی از خوراکی‌ها (گوشت و چای و غیره) و به علت مصرف بیش از اندازه شلغم خشکیده در سالیان متمادی توسط اهالی این روستا تغییر ژنتیکی در

ظاهر و کوتاه شدن قد آنان بوجود آمده است. به طوری که این روستا به روستای لی لی پوت (کوتوله‌ها/هاییت‌ها) شهرت یافته است. از دیگر پیامدها بافت کالبدی سکونتگاه‌های روستایی است که شکلی بسیار عجیب و زیستگاه‌های انسان‌های ششصد سال پیش است که تداعی کننده فراموش شدگی، فقر، انزوا، آسیب‌پذیر بودن و بی‌قدرت مردم منطقه است. بنابراین یافته‌ها نشان داد، بسط و گسترش کمبود آب در یک بستر جغرافیایی (روستا) بسان یک عامل مهم می‌تواند منجر به محدودیت‌های مادی و اجتماعی، محدود شدن آگاهی و انحراف عقاید و سنت‌ها و نهایتاً بدی اوضاع و توقف جریان‌های مثبت اقتصادی فقرا و از بین رفتن آن‌ها، یعنی میلیون‌ها مردم فراموش‌شده مناطق روستایی که فقیر، ضعیف، منزوی، آسیب‌پذیر و بی‌قدرت هستند، گردد. همچنین نتایج نشان داد در فقر روستایی محدوده مورد مطالعه به ترتیب مقوله‌های ردپای بحران آب در فقر بنیان‌های محیطی، فقر فرهنگ روستایی، فقر روابط اجتماعی، فقر نظام اقتصادی و بهره‌وری روستایی، فقر نهادی و مدیریتی، فقر امنیت غذایی، فقر نظام ارتباطی روستا، و ردپای بحران آب در فقر بافت روستایی با اهمیت بوده‌اند و مهم‌ترین مقوله (مقوله هسته) "نظام فضایی حاکم بر منطقه (ردپای بحران آب در چشم‌انداز فقر فرهنگی و محیطی روستا)" شناخته شد.

- برای خروج از تله فقر بوجود آمده در روستای ماخونیک پیشنهاد می‌گردد، برنامه‌های توسعه‌ای ارائه شده به این روستا همراه با حس احترام به فرهنگ مردم، مشارکت مردم از طریق آموزش و ایجاد نهادهای مدنی متشکل از روستاییان علاقمند به تکنولوژی و نوآوری‌های روز مورد توجه و اقدام علمی از سمت نهادهای متولی دولتی و بخش خصوصی قرار گیرد.

- امکان دسترسی مناسب به سرمایه‌های زیرساختی و زیربنایی همچون آنتن‌دهی مخابرات، اینترنت و فرصت‌های اقامتی برای گردشگران ورودی به این روستا فراهم گردد، به عبارتی امکان ارتباط و تعامل و ارتباط اهالی این روستا با دنیای خارج از محیط روستا در جهت تغییرات مثبت فرهنگی ضروری می‌نماید.

- برای رسیدن به توسعه روستایی پیشنهاد می‌گردد، به حضور مداوم مصلحان روستایی با دیدگاهی غیرسیاحت‌گونه توجه ویژه گردد. برای این منظور و در جهت پیاده‌سازی "توسعه روستایی عملی" پیشنهاد می‌گردد توسعه و گسترش انجمن‌های مدنی جامعه محلی مورد توجه ویژه قرار گیرد تا به صورت آهسته و از طریق نفوذ در فرهنگ منجر به مشارکت اکثریت روستاییان شود و زمینه‌های تغییرات مثبت را متناسب با قرن حاضر در روستاییان بوجود آورد.

- با توجه به نوع خاص نظام فضایی حاکم بر محیط فرهنگی و طبیعی منطقه پیشنهاد می‌گردد، ماخونیک به عنوان یک خوشه فرهنگی و اقتصادی منحصر به فرد در استان خراسان جنوبی در نظر گرفته شود و برنامه‌های عمرانی توسعه روستایی و گردشگری با توجه به شرایط خاص منطقه (وجود بحران آب و ویژگی‌ها و محدودیت‌های فرهنگی حاکم در منطقه) از نظر زیرساختی، اقامت گردشگران (اقامت یکروزه) و توسعه برنامه‌های عمرانی مورد توجه خاص قرار گیرد.

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد. این طرح پژوهشی بصورت رایگان انجام شده است

سهام نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل و بخش‌های انجام پژوهش سهم برابر داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه لرستان که در انجام این طرح پژوهشی درون دانشگاهی، به ما یاری رساندند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- آستانی، سجاد. (۱۳۸۹). بررسی نوع نگرش سنتی و تنوع فرهنگی در یکی از شگفت‌انگیزترین مناطق روستایی (مطالعه موردی روستای ماخونیک، روستای لی لی پوت‌های ایران). *کنفرانس ملی حفاظت از تنوع زیستی و دانش بومی*، ۱۰ اسفند ۱۳۸۹، مرکز بین‌المللی علوم و تکنولوژی پیشرفته و علوم محیطی. کرمان. صص ۸-۱.
- ادیب‌حاج‌باقری، محسن؛ پرویزی، سرور و صلصالی، مهوش. (۱۳۸۹). روش‌های تحقیق کیفی. چاپ دوم. تهران: انتشارات بشری.
- پاپزن، عبدالحمید؛ قبادی، پرویز؛ زرافشانی، کیومرث و گراوندی، شهپر. (۱۳۸۹). مشکلات و محدودیت‌های گردشگری روستایی با استفاده از نظریه بنیانی (مورد: روستای حریر استان کرمانشاه). *پژوهش‌های روستایی*، ۱ (۳)، ۵۱-۲۶.
- پازکی، معصومه و یوردخانی، مختار. (۱۳۹۳). واکاوی و بررسی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری سبز روستایی توجال (بر اساس روش تئوری بنیادین). *نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۷ (۱)، ۲۴۸-۲۳۷. doi:10.1001.1.66972251.1393.7.1.15.8
- پاپلی‌یزدی، محمدحسین؛ جمعه‌پور، محمود و مهدی‌زاده زاکانی، محمد. (۱۳۹۶). بررسی پیامدهای اجتماعی بحران کمبود منابع آب در مناطق کویری (مطالعه موردی: شهرستان اردکان). *علوم اجتماعی*، ۲۶ (۷۷)، ۹۹-۱۳۶. doi:10.22054/qjss.2017.7922
- پیران، پرویز. (۱۳۸۴). پیامدها و آثار فقر و نابرابری در ایران / فقر و جنبش‌های اجتماعی در ایران. *مجله رفاه اجتماعی*، ۵ (۱۸)، ۴۰-۱۱.
- حاتمی، عباس و نوربخش، سوسن (۱۳۹۸). بازسازی معنایی بحران آب در شرق اصفهان بر اساس نظریه زمینه‌ای. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۰ (۱)، ۱۴۲-۱۲۳. doi: 10.22108/jas.2018.109357.1299
- رحیم‌خانی، طاهره. (۱۳۹۹). بازیابی معماری شهداد کران بر پایه مطالعه باستان‌شناسی معماری ماخونیک. *مجله نامه انسان‌شناسی*، ۱۷ (۳۰)، ۹۷-۱۲۸. doi: 20.1001.1.17352096.1400.17.30.4.8
- عباس‌زاده، محمد؛ بنی‌فاطمه، حسین و نرمین، نیکدل. (۱۳۹۹). بررسی درک و تصور کشاورزان از بحران دریاچه ارومیه با رویکرد نظریه زمینه‌ای، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۱ (۲)، ۲۳-۱. doi:10.22108/jas.2019.117790.1728
- طیعی، منصور؛ ایمان، محمدتقی و کریمی، ماندانا. (۱۴۰۰). کاوش مردم‌نگارانه انتقادی چالش‌های بحران آب در روستاهای شهرستان ممسنی. *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۰ (۲)، ۱-۲۲. Doi:10.22108/srsapi.2021.126606.1657
- طالبی صومعه‌سرابی، مهشید؛ ذکائی، محمد سعید؛ فاضلی، محمد و جمعه‌پور، محمد. (۱۳۹۸). جامعه‌شناسی یک بحران: آسیب-شناسی اجتماعی بحران آب در حوضه آبریز زاینده‌رود، *مجله میان رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۱ (۴)، ۱۶۵-۱۳۳. doi:10.22035/isih.2020.3652.3833
- فانقی، سحر و نوابخش، مهرداد. (۱۳۹۶). بر ساخت معنایی پیامدهای اجتماعی و فرهنگی کم‌آبی و خشکسالی زاینده‌رود، *مجله جامعه‌شناختی شهری*، ۲۲ (۱۵)، ۲۲-۱۰۶.
- گل‌محمدی، فرهود؛ کرباسچی، مهدی؛ بامری. محمدنصیر؛ هنری. یلدا؛ اصفهانی. الهام؛ مستقیم، مسعود و محمدزاده. عباس. (۱۳۹۲). جاذبه‌های گردشگری و تغییرات اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی روستای ماخونیک در شهرستان سربیشه استان خراسان جنوبی در دو دهه گذشته. *همدان: اولین همایش مدیریت گردشگری طبیعت گردی و جغرافیا*، ۲۳ بهمن ۱۳۹۲، انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه در دانشکده شهید مفتاح همدان، صص ۸-۱.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۶). روش‌های تحقیق جامعه‌شناسی. ترجمه: منوچهر صبور. تهران: نشر نی.
- مرادی، خدیجه و آگهی، حسین. (۱۳۹۴). واکاوی چالش‌های مدیریت روستایی با رویکرد کیفی تئوری بنیانی، *مجله جغرافیا و توسعه*، ۳۴، ۱۸۱-۱۶۷.

میرلطفی، محمودرضا و شهرکی، سعیده. (۱۴۰۰). تحلیل اثرات آرمان‌گرایی روستائیان بر توسعه روستایی (مورد مطالعه: منطقه سیستان). *پژوهش‌های روستایی*، ۱۲ (۴)، ۷۸۱-۷۶۸. doi:10.22059/jrur.2021.326841.1653

یزدان‌پناه، مسعود و رحیمی فیض‌آباد، فاطمه. (۱۳۹۸). دلایل عدم موفقیت ترویج کشاورزی با استفاده از تئوری بنیانی (مورد مطالعه: جهاد کشاورزی استان لرستان). *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*. ۵۰ (۳)، ۵۷۵-۵۴۹. doi:10.22059/ijaedr.2019.269598.668674

References

- Abbaszadeh, M., Banifateme, H., & Narmin, N. (2020). A study of farmers' perception of Urmia Lake (UL) crisis with grounded theory approach. *Journal of Applied Sociology*, 31(2), 1-22. <https://doi.org/10.22108/jas.2019.117790.1728> [In Persian]
- Adib Haj Bagheri, M., Parvizi, S., & Salsali, M. (2009). *Qualitative research methods* (2nd ed.). Beshar Publications. [In Persian]
- Allan, J. A. (1998). Virtual water: A strategic resource global solutions to regional deficits. *Ground Water*, 36, 545-546. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6584.1998.tb02825.x>
- Astani, S. (2010). *Investigating the type of traditional attitude and cultural diversity in one of the most amazing rural areas (A case study of Makhonik village, Liliput village of Iran)*. National Conference on Protection of Biodiversity and Native Knowledge, Tehran. [In Persian]
- Bichsel, C. (2016). Water and the (infra-)structure of political rule: A synthesis. *Water Alternatives*, 9(2), 356-372.
- Bijani, M., & Hayati, D. (2015). Farmers' perceptions toward agricultural water conflict: The case of Doroodzan dam irrigation network, Iran. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 17(3), 561-575. <https://doi.org/20.1001.1.16807073.2015.17.3.20.5>
- Chambers, E. (2009). From authenticity to significance: Tourism on the frontier of culture and place. *Futures*, 41(6), 353-359. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2008.11.003>
- Cotton, W. R., Riley, E., & Dunlap, R. E. (1978). Environmental sociology: A new paradigm. *The American Sociologist*, 13(1), 41-49.
- Faeghi, S., & Navabakhsh, M. (2017). On the semantic construction of social and cultural consequences of water scarcity and drought in Zayandeh-Rood. *Urban Sociology Quarterly*, 22(15), 73-106. [In Persian]
- Forouzani, M., & Karami, E. (2011). Agricultural water poverty index and sustainability. *Agronomy for Sustainable Development*, 31(2), 415-431. <https://doi.org/10.1051/agro/2010026>
- Giddens, A. (1997). *Sociological research methods* (M. Sabour, Trans.). Ni Publications. [In Persian]
- Gol-Mohammadi, F., Karbaschi, M., Bamry, M. N., Honari, Y., Isfahanian, E., Mostaghim, M., & Mohammadzadeh, A. (2013). *Tourist attractions and socio-economic and cultural changes of Makhonik village in Sarbisheh city of South Khorasan Province in the last two decades*. First Conference on Nature and Geographical Tourism Management, Hamedan. [In Persian]
- Hatami, A., & Noorbakhsh, S. (2019). Reconstructing the meaning of the water crisis in the east of Isfahan based on contextual theory. *Journal of Applied Sociology*, 30(1), 123-142. <https://doi.org/10.22108/jas.2018.109357.1299> [In Persian]
- Klarner, A., & Knabe, A. (2019). Social networks and coping with poverty in rural areas. *Sociologia Ruralis*, 59(3), 447-473. <https://doi.org/10.1111/soru.12250>
- Laborde Debucquet, D., & Martin, W. (2018). Implications of the global growth slowdown for rural poverty. *Agricultural Economics*, 49(3), 325-338. <https://doi.org/10.1111/agec.12419>
- Liu, W., Zhao, M., & Xu, T. (2018). Water poverty in rural communities of arid areas in China. *Water*, 10(4), 505. <https://doi.org/10.3390/w10040505>
- Madani, K., & Zarezadeh, M. (2014). The significance of game structure evolution for deriving game-theoretic policy insights. In *Proceedings of the IEEE International Conference on Systems, Man, and Cybernetics (SMC)*. IEEE.

- Mirlotfi, M., & Shahkarami, S. (2022). Analysis of the effects of villagers' idealism on rural development (Case study: Sistan Region). *Journal of Rural Research*, 12(4), 768–781. <https://doi.org/10.22059/jrur.2021.326841.1653> [In Persian]
- Molle, F., Mollinga, P. P., & Wester, P. (2009). Hydraulic bureaucracies and the hydraulic mission: Flows of water, flows of power. *Water Alternatives*, 2(3), 328–349.
- Moradi, Kh., & Agahi, H. (2014). Analyzing the challenges of rural management with the qualitative approach of grounded theory. *Geography and Development Quarterly*, 34, 167–181. [In Persian]
- Osman-Elasha, B., & Sanjak, E. (2008). Livelihoods and drought in Sudan. In J. Leary (Ed.), *Climate change and vulnerability*. Earthscan.
- Pahl-Wostl, C. (2009). A conceptual framework for analyzing adaptive capacity and multi-level learning processes in resource governance regimes. *Global Environmental Change*, 19(3), 354–365. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2009.06.001>
- Papli-Yazdi, M. H., Jamapour, Mehdizadeh, M., & Zakani, M. (2017). Investigating the social consequences of the crisis of lack of water resources in desert areas (Case study: Ardakan city). *Social Sciences Quarterly*, 26(77), 99–136. [In Persian]
- Papzan, A. H., Qobadi, P., Zarafshani, K., & Gravandi, Sh. (2010). Problems and limitations of rural tourism using foundational theory (Case: Harir village, Kermanshah Province). *Rural Research Quarterly*, 1(3), 26–51. [In Persian]
- Piran, P. (2004). Consequences and effects of poverty and inequality in Iran / Poverty and social movements in Iran. *Social Welfare*, 5(18), 11–40. [In Persian]
- Pradhan, I., Kandapan, B., & Pradhan, J. (2022). Uneven burden of multidimensional poverty in India: A caste based analysis. *PLOS ONE*, 17(7), e0271806. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0271806>
- Rahimkhani, T. (2020). Restoration of Shahdad Karan architecture based on the archeological study of Makhonik architecture. *Anthropological Journal*, 17(30), 97–128. <https://doi.org/20.1001.1.17352096.1400.17.30.4.8> [In Persian]
- Rijke, J., Brown, R., Zevenbergen, C., Ashley, R., Farrelly, M., Morison, P., & Van Herk, S. (2012). Fit-for-purpose governance: A framework to make adaptive governance operational. *Environmental Science and Policy*, 22, 73–84. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2012.06.010>
- Sullivan, C. (2001). The potential for calculating a meaningful water poverty index. *Water International*, 26(4), 471–480. <https://doi.org/10.1080/02508060108686948>
- Tabbiei, M., Iman, M. T., & Karimi, M. (2021). Critical ethnographic exploration of water crisis challenges in the villages of Mamsani city. *Strategic Researches of Iran's Social Issues*, 10(2), 1–22. <https://doi.org/10.22108/srspi.2021.126606.1657> [In Persian]
- Talebi Soumesarai, M., Zakai, M. S., Fazeli, M., & Jumapour, M. (2019). Sociology of a crisis: Social analysis of the water crisis in Zayandeh-Rood catchment. *Interdisciplinary Quarterly in Human Sciences*, 11(4), 133–165. <https://doi.org/10.22035/isih.2020.3652.3823> [In Persian]
- Torres, P. H. C., Côrtes, P. L., & Jacobi, P. R. (2020). Governing complexity and environmental justice: Lessons from the water crisis in Metropolitan São Paulo (2013-2015). *Desenvolvimento e Meio Ambiente*, 53, 61–77. <https://doi.org/10.5380/dma.v53i0.64673>
- World Health Organization. (2008). *UN-Water Global Annual Assessment of Sanitation and Drinking-Water: 2008 pilot report testing a new reporting approach*. WHO.
- Yazdan Panah, M., & Rahimi-Feyzabadi, F. (2019). The reasons for the failure of agricultural promotion using basic theory (Case study: Agricultural Jihad of Lorestan Province). *Journal of Economic Research and Agricultural Development of Iran*, 50(3), 549–575. <https://doi.org/10.22059/ijaedr.2019.269598.668674> [In Persian]